

ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ**ՀԱՅ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԿՕՄՊՕԶԻՏՈՐՆԵՐ**

(20-րդ դար)



(Շարունակութիւն տես Բազմավէպ, 1926 էջ 29)

ՍՊԻՐԻԴՈՆ ՄԵԼԻՔԵԱՆ

1912 Դեկտեմբեր 26-ին թիֆլիսում կազմակերպուում է գրական-երաժշտական երեկոյթ, նւիրած Ռուսահայ մտաւոր վերածնութեան նշանաւոր գործիչ և «Հիստափայլ» խմբագիր Ստեփաննոս Նազարեանին: Դա կուտորական մի մեծ տօն էր, որը պէտք էր առանձին շքով տօնել: Եւ ահա Սպ. Մելիքեանն իր քառաձայն խմբով փայլ է տալիս երեկոյթին: Այնուհետև նրա խումբը մասնակցում է Մայիս 11-ի համերգին: Այդ օրը նա կարողանում է հասարակութիւնն իրեն զրաւել և համերգին տիրապետել:

Գայիս է 1913 թւականը: Դա Սպ. Մելիքեանի երաժշտական-համերգային գործունէութեան ամենափայլուն շրջաններին մէկը կարելի է համարել: Այդ թւականին է, որ նա թվականում է երաժշտական էսոյիցիայի բողոքաւորման շրջանը և անում է խիզախ թոյլքներ: Նա հարբիւր տասը հոգուց բաղկացած խմբով և սիմֆոնիկ օրկէստրով վրաց ազնւականների թատրոնում առաջին անգամ թնդացնում է իր «Ախրամար» երաժշտական լէգէնդան և մի քանի ժողովրդական երգեր: Համերգը գեղարւեստական մեծ շոգոյթիւն է ունենում և արժանանում մամուլի գնահատութեան: Ահա թէ ինչ է գրում Յ. Ճերմակը «Հորիզոն»-ի (1913) N. 285-ում.

«Թումանյանի «Ախթամարը» մի եզակի գոհար է մեր գրականութեան մէջ ... Տալ նրան դրամատիք չունչ, վազներեան ոգով, որպէս մի ֆական երգ, զը լինէր ամենայարմարը. մնում է միայն ձևն ու ծրագիրը, որ և դժւար չէ եղել Պ. Մելիքեանի համար, երբ նա յիշել է Բեթհովենին, առանձնապէս նրա իններորդ սինֆոնիան»:

... Մելիքեանի այս գործը հետու է «Ախթամարի» պատկերացումը լինելուց, բայց դրա փոխարէն նա ցոյց տւեց, որ կարող ոյծ է, խորութիւններ ունի, հասկացել է երաժշտութեան փիլիսոփայութիւնը և փորձում է թափանցել նրա միջուկը»:

Մի այլ քննադատ՝ Ծովսէկ Տէր Դատրեան «Մշակ»-ի (1913) N. 291-ում. այսպէս է արտայայտւում.

«Ինձ համար էական նշանակութիւն ունեցող ձայների գեղեցիկ համախմբութիւնն և երաժշտական երկի կոնստրուկցիան է. և այդ տեսակէտից Պ. Սպ. Մելիքեանի «Ախթամարը» տաղանդաւոր գրածը է... Ոտանաւորի հոգեբանական կողմը հարազատ կերպով է պահւած՝ նաև երաժշտութեան մէջ, որ նոյն վիպական ընոյթն ունին երկուսն էլ, առաջին մասում ժպտուն և զւարթ, իսկ երկրորդ մասում թախծոտ և յուսահատ, և որ այդ արամադրութիւնների կօշտադատը երաժշտութեան մէջ արւում է երբեմն նոյն մօտիւով, միայն մի տեղ մաժօր և միւս տեղը մինօր, մի հանգամանք, որ շատ է նպաստում երկի ամբողջական միութեանը:

... Առհասարակ էս այդ պօզման գտնում եմ գեղեցիկ. առանձնապէս տաղանդաւոր ար.

տայայտութիւն են գտել այն տեղերը, որ տեղ մեղմութիւն, քնքշութիւն, վիշտ անյոյս տխրութիւն (ֆինալը) կայ և կարծէք այժմանից կարելի է գուշակել, թէ Պ. Սպ. Մեխրեանն ինչպիսի նշխարի համար աւելի շնորհալի կը լինի»:

Մագդում է համաշխարհային պատերազմը: Տաճկահայ ժողովրդի մի մասը թշուառ և անօգնական փախչում է Կովկաս: Պէտք էր օգնութեան հասնել զաղթական բեկորներին: Պէտք էր ապահովել նրանց սօցիալական դրութիւնը: Եւ ահա ասպարէզ է գալիս Սպ. Մեխրեանը և Մայիս 10-ին (1915), «Արտիստիքական ընկերութեան դահլիճում», յօգուտ փախստականների կազմակերպում է մի մեծ համերգ, որի մասին ուսանական «Կապկասկոս Սյալաս» թերթի N. 105-ում մի քննադատ գրում է...

«Կրագիրը կազմուած էր զլխաւորապէս հայկական երգերից, Եկմալեանի, Կոմիտասի, Սպ. Մեխրեանի, Խոմ. Մեխրեանի, Գրիգոր Միրզոյեանի հեղինակութիւններից: Համերգը ահագին հասարակութիւն էր հաւաքել և անցաւ մեծ աշողութեամբ: Խումբը հնչելն էր և հոյակապ»:

Մի ալ ըննադատ՝ Պ. Սրաճճտեան «Մշակ»-ի (1915) N. 100-ում գրում է.

«Սպ. Մեխրեանը երկար տարիներ վարել և այժմ էլ տոկունութեամբ վարում է երաժշտութեան դասատուի պաշտօնը, ունի փորձառութիւն և այդ պատճառով էլ աշողում է նրան կազմակերպել երգեցիկ խումբ և առհասարակ խմբական երգեցողութիւն»:

Համերգում երգելցին մի շարք հայերէն և ռուսերէն երգեր, որոնց մէջ աչքի էին ընկնում զլխաւորապէս հայ ժողովրդական երգերը, որ երգում էր ամբողջ խումբը, մեծ հետաքրքրութիւն և հոգեկան հաճոյք պատճառելով հանդիսականներին... հասարակութեան խնդրանք՝ իւրաքանչիւր երբ կրկնեց երկրորդ անգամ... Սպ. Մեխրեան արժանացաւ երկարատև ծափահարութեան»:

Նոյն թւի Մարտ 8-ին Թիֆլիսի Խօջեվանցում կատարւում է մեծ ստեղծագործող Մակար Եկմալեանի մահուան տասնամեայ հոգեհանգստի պահանջէսը, որին մասնակցում է Սպ. Մեխրեանը Ներսիսեան դպրոցի երգեցիկ խմբով: Մեծ արեւատագէտի անշուք հողաթմբի առաջ կանգնած խուռն քաղմութեան համակում է խումբը խոր և վշտագին զգացմունքով: Այդ տպաւորութեան ներքոյ Ռեյնգեկտը «Մշակ»-ի (1915) N. 51-ում գրում է.

«Համարտ պէտք է ստել, Ներսիսեան դպրոցի երգեցիկ խումբը երգում էր շնորհալի կերպով իր հմուտ խմբապետ Սպիրիդոն Մեխրեանի ղեկավարութեամբ... Տխուր սգահանդէսն աւարտեց երգեցիկ խմբի քառաձայն «Հայր մեր»ի երգեցողութեամբ, որի վերջին հնչիւնները, սսես, միախառնեցին Եկմալեանի աներեւոյթ խողովալ հոգու հետ»...

1916 թւին արեւատագէտն աւելի մեծ եռանդով առաջ է տանում իր հպմնրգային գործունէութիւնը: Մայիս 7-ին նա «Արտիստիքական ընկ. դահլիճում» տալիս է մի ալ համերգ, ուր խումբը երգում է նորագոյն հայ երաժշտների և եւրոպական ու ուսական յայտնի հեղինակների կտորները: Սպ. Մեխրեանը պատուով է դուրս գալիս և հասարակութեան կողմից արժանանում խրախուսանքի և ծաղկեփնջերի: Այդ առիթով ուսական «Թիֆլիսի Լիտուկ»-ի Մայիս 12-ի համարում Գալլէ գրում է.

«Խումբը ղեկավարում էր Սպ. Մեխրեանը, որ ստեղծագործող լինելով՝ ցոյց տեց իրեն նաև իբրև տաղանդաւոր խմբավար, որ կարող է երգեցիկ խմբից զեղեցիկ ու հոյակապ անսամբ ստեղծել»:

1917 թւին Սպ. Մեխրեանն աւելի է խորանում իր համերգային գործունէութեան մէջ: Նա խորապէս գիտակցելով, որ խումբը միակ ապարատն է հայ երաժշտական պրոպագանդայի արտայայտութեան, իր աշակերտ-աշակերտուհիներից

կազմում է 80 հոգուց բաղկացած «Երգեցիկ միության խումբ», որ թիֆլիսում միակ արտայայտչին է հանդիսանում հայկական երաժշտական կուլտուրայի խումբը տալիս է ոչ միայն իր սեփական համերգները, այլ և մասնակցում է թիֆլիսի «Հայոց երաժշտական ընկերության» համերգներին, իրականացնում է «Կոմիտասեան» համերգները և առհասարակ արձագանգ է տալիս թիֆլիսի բոլոր հիմնարկութիւններին և միութիւնների հրաւերներին։ Այդպիսով խումբը ժողովրդի գեղագիտական ճաշակի զարգացման գործում անգնահատելի դեր է խաղում։

1918 թվականից սկսում է մի նոր շրջան։ Այդ թվից արեւստագէտն իր խմբական գործունէութիւնն աւելի է խորացնում և զնում իր պատշաճ բարձրութեան վրայ։ Նա ներսեւեւան զարոյցի խմբին միացնում է Յովնանեան և Գայիա նեան միջնակարգ օրիորդաց զարոյցի երգչուհիներին և հիմը զնում «Թիֆլիսի հայոց երգեցիկ ընկերության» որը թիֆլիսի հայութեան համար միակ կատարելազորութեամբ համերգային ոյժն է ներկայացնում։ Սակայն ինչպիսի ծրագրով է առաջնորդում ընկերութիւնը։ Նա ընդգրկում է միայն մի լոզունգ՝ «հայ արեւստի պաշտամունքը»։ Եւ ահա կարճ ժամանակամիջոցում անում է որոշ նւաճումներ։ Մի կողմից ընկերութիւնն իր դրօշի ներքոյ է համախմբում բոլոր հայ երաժշտասէրներին, աւելի թափով ցուցադրելու համար ժողովրդական երգի ոգին, միւս կողմից կազմակերպում է մի շարք դասախոսութիւններ և համերգներ՝ հետաքրքրութիւն ստեղծելով հասարակութեան մէջ գէպ ի հայ երաժշտութիւնը։

Ընկերութիւնն իր ամենաառաջին համերգը տալիս է 1918 թ. Նոյեմբեր 2ին, կոնսերտատորիայի դահլիճում։ Խումբը ղեկավարում է Սպ. Մելիքեանը, որ գեղարուսական մեծ աշղողմիւն ունենում և արժանանում մամուլի գնահատութեան «Մշակ»ի N. 228-ում (1918) Հ. Պետ համերգի մասին իր տպաւորութիւնները խտացնում է այսպէս.

«Սպ. Մելիքեանի հմուտ և ըստ ամենայնի մտածած, անվրէպ ու փորձառու ձեռքի տակ ձեւաւորւած այս համերգը կարծէք բանում է նախադուռն գէպի հայկական սեփական աշխարհի ժողովրդական իսկական ու բնական ստեղծագործութիւնը։ «Սարեն եկա» խմբերգը, գուրգուլ բելով հանդիսականի լսողութիւնը, ճեղքում է հեռաւոր հորիզոններ ու հասցնում այնտեղ, ուր գուլալ գետերի հետ օրնգի օղբն է հոսում ղեղին արտերի վրայով, ուր աշխատաւոր գեղջուկը գերանում հետ գրկւած իր ապազան է կոխում։

Նոյն համերգի մասին «Հորիզոն»ի (1918) N. 230-ում Գիսայի գրում է.

«Խորի որակի, քանակի, խմբապետի ճաշակի ու երգերի յաջող ընտրութեան տեսանկիւնից ևս այս համերգը սովորականներից չէր։ 80 հոգուց բաղկացած երկսոսե քառաձայն շարժում, ձայնամարզութեամբ զբաղւած և ամբողջապէս չափի վրայ կեդրոնացող խումբը չնչին թերութիւններով օրինակելի երգեց՝ Սպ. Մելիքեանի, Հ. Կ. Վարդապետի, Եկմալեանի և Տէր-Ղեւոնդեանի ժողովրդական հարազատ շէտով ներգաշխակութիւնները, որոնց մէջ Սպ. Մելիքեանի «Թըն կոնգան», Տէր-Ղեւոնդեանի «Արի ընկերը» և մանաւանդ Հ. Կոմիտասի «Ջօլ արա իջօն» գերազանցեցին իրենց հայկական խօսքիտով, հարազատ չընտղ ու գեղարեստական ամբողջութեամբ... Երգեցողութեան ամբողջ ընթացքում նկատւում էր հմուտ և կարող խմբապետի (Սպ. Մելիքեանի) ինտենսիւ աշխատանքը, որի յաշիւդող գործերին ենք սպասում»։

1919 թվականն է։ Այդ թվին թիֆլիսի երաժշտագէտներն իրենց հայեացքն ուղղում են հեռաւոր մի հորիզոն, գէպի Փարբզ։ Այնտեղ հիւանդանոցներից մէկում տառապում էր մեծ արեւստագէտը՝ Կոմիտաս։ Անհրաժեշտ էր նւթական օգնութիւն հասցնել նրան։ Եւ ահա կազմւում է «Կոմիտասեան ընկերությանը», որ կազմակերպում է երեք համերգ. առաջինը «Արախտական բաւորութեան», երկրորդը՝ «Արախտական դանիճում» և երրորդը՝ «Առաջադիւն ակումբում»։ Մայիս

29ի համերգի մասին երաժշտագետ Ալեոս Մայիլսկանը «Ժողովրդի Ձայն»-ի (1919) N. 18-ում գրում է.

«Երգեցիկ խումբը յանձնւած էր կառավարելու Պ. Սպ. Մելիքեանին: Եւ ընկերութիւնը չի սխալուել իր ընտրութեան մէջ, հրաւիրելով նրան: Այնուհետ միայն Սպ. Մելիքեանը, որպէս նրա աշակերտին աւելի մօտ պիտի լինի կոմիտասի հոգուն, քան մի ուրիշը:

Կեծ հաճոյքով կարելի էր լսել խմբին, որ իր նրբութիւններով միանգամայն մօտենում էր կոմիտասին: Նկատուում էր սիստեմատիկ և ինտենսիւ աշխատանք, որը քաջալերութեան արժանի մի գործ է: Երգերից մի քանիսը մեծ յաջողութեամբ կրկնեցին:

Նոյն համերգի մասին ռուսական «կապիտալ» սոփօքում Es Մայիսի 1-ի համարում գրում է...

«Առնատարակ Թիֆլիսի հայոց երգեցիկ ընկերութեան խումբը, որ երգում էր ամէն ինչ անգիր զենավարութեամբ Սպ. Մելիքեանի, գտնուում էր իր բարձրութեան գագաթնակէտին: Ամէն ինչ երաժշտական էր, ուժեղ և հոյակապ. Թում էր միայն շնորհաւորել պարոն Մելիքեանին, որ յաջողել է այդպիսի լուրջ հետաւանքների հասնելու»:

1920 Թվի սեզոնում խումբը Թիֆլիսի կոնսերւատորիայի դահլիճում տալիս է երկու համերգ, որոնցից մէկը կայանում է ի նպաստ Սպ. Մելիքեանի: Մայիս 28-ի համերգը զեղարւեստական խոր տպաւորութիւն է թողնում հասարակութեան վրայ: Ահա թէ ինչ է գրում «Աշխատար»-ի (1920) N. 45-ում Մար. Մազմանեանն այդ համերգի մասին.

«Երազիրը կազմած էր բացառապէս հայ երեք երաժշտագէտների հեղինակութիւններից. Սպ. Մելիքեանի, կոմիտաս վարդապետի և Ռոմանոս Մելիքեանի գործերից:

Հասարակութիւնը մեծ ոգևորութեամբ և ծափերով էր ընդունում համերգի բոլոր երգերն առ հասարակ, երբեմն կրկնել տալով, այնպէս որ համերգի յաջողութիւնն ամէն կասկածից զուրկ է»:

Հանդիսականներից Եղիա Տէր-Գեորգեանի վրայ համերգն այնքան խոր տպաւորութիւն է թողնում, որ նա առանձին մի նամակով Սպ. Մելիքեանին այսպէս է յայտնում իր զգացմունքները.

Ընկեր Սպիրիդոն:

Հատ հազիւ է պատահում, նա մանաւանդ ներկայ իրականութեան մէջ, որ մարդու հոգեկան աշխարհը իրան այնքան զու ու բաւարարւած զգայ — ինչպիսին տեց Զեր համերգը:

Զեր երգի հարմոնիան ու նրբութիւնը նախ ինձ մեծ բաւականութիւն պատճառեց և երկրորդ հաստատ յոյս է ներշնչում, որ Վարա Մուրզա — Եկմալեանները անյայտ չեն անցել և որ նրանց յաջորդները պատրաստ են նրանց տեղը բռնելու, որի համար ցանկանում են Զեզ կատարել յաջողութիւն:

Ընդունեցէք յարգանքներս՝

ԵՂԻԱ ՏԵՐ — ԳԵՈՐԳԵԱՆ

1922 Թվին Սպիրիդոնի համերգային գործունէութիւնը թեւակոխում է տարբեր ընդաներ, Նոյն Թվի Մարտ 25-ին էջմիածնի Վեհարանի դահլիճում տալիս է մի համերգ, իսկ 1923 տարեշրջանում կազմակերպում է 3-4 համերգներ էջմիածնում, Օշականում և Աշտարակում: Այնուհետև նրա խմբական գործունէութեան կենտրոն է դառնում Երևանը: 1924 Թվին տօնում է Հայաստանի Պետական համալսարանի երեքամիայ գոյութեան տօնը, Սպ. Մելիքեանը 70 հոգուց բաղկացած խմբով մասնակցում է կուլտուրական այդ մեծ տօնին:

Բաշորդ 1925 Թվին Խորհրդային Հայաստանի մայրաքաղաքում — Երևանում — հայ աշխատաւորութիւնն ողջունում է Ռիկովին, Զիլերիսին և Բադեկին, ի պատիւ թանկագին հիւրերի պետական թատրոնում տրուում է երաժշտական երեկոյթ:

Այդ առիթով Սպ. Մելիքեանը կոնսերւատօրիայի խմբով մասնակցում է երկնոյթին և արժանանում Ռիկովի շքանշանատնութեանը:

Այսպէս՝ Սպ. Միլիքեանը հրապարակ է գալիս և իր գործնական մասնակցութեամբ արժագանգ տալիս կուլտուրական այն բոլոր նախաձեռնութիւններին, որոնք բղիւրում են ժողովրդի, մասսայի հոգեբանութիւնից և ժամանակի պահանջներէց: Դա ինքնին ծանր բայց հերոսական մի աշխատանք է: Եւ հէնց այդտեղ էլ կայանում է նրա համերգային գործունէութեան ամենամեծ արժանիքը:

III. Սպիրիդոն Մելիքեանի հասարակական գործունէութիւնը

Այժմ անդրադառնանք Սպ. Մելիքեանի երաժշտական, հասարակական այն գործունէութեանը, որ նա հանդէս է բերել իր պաշտօնավարութեան տասնամեակում:

1909 թւականին հրատարակում է նա «Երաժշտութեան զարգացման խնդիրը մեզմոտ» բրօշուրը: Այնտեղ արժարժում է նա մի շարք երաժշտական ժամանակակից կենսական հարցեր: Որոնք են այդ հիմնական խնդիրները: Ամենաէականը մեր դարոցների երաժշտական դասաւանդութեան խնդիրն էր: Երաժշտասէր հասարակութիւն պատրաստելու տեսակէտից կենսական, առաջնակարգ մի հարց էր դա: Մեզանում դարոցների երգեցողութիւնը ո՛չ միայն չէր դրած իր կոչման բարձրութեան վրայ, այլ և գտնւում էր սարսափելի անմխիթար դրութեան մէջ: Ինչ էր դրա պատճառը: Որովհետեւ երաժշտութիւնը մեզ մօտ, համարեա բոլոր դարոցներում, երկրորդական առարկայ էր համարւում և յանձնւում էր պնդաբար ուսուցիչների, որոնք անծանօթ լինելով մեր ժողովրդական կեանքին, նրա ստեղծագործական արժէքներին և մասնաւորապէս ժողովրդական երգերի ոգուն, աւանդում էին միօրինակ և միապապաղ ծրագրով: Այդպիսով տուժում էր նոր սերունդը, տուժում էր հայ երաժշտութիւնը: Անհրաժեշտ էր յեղաշրջել, յեղափոխել այդ դրութիւնը: Բայց ինչպէս: Այդ հիմնական հարցին պատասխանում է Սպ. Մե. լիքեանը. « Ամենից առաջ հարկատր ե, գրում է նա իր գրքոյկի 23 էջում, որ մեր միջնակարգ դպրոցները աշխատեն ինչպէս միւս առարկաների, նոյնպէս և երաժշտութեան համար մասնագետ ուսուցիչներ հրաւիրել: Երկրորդ՝ երաժշտութեան դասերը պիտի շարունակւին եւս քաղաքի զոստարաններում, շաքարակոն ցոկն մէկ դասով »:

Բայց ի՞նչ է հարկաւոր հայ մանուկի զգացումն ազնւացնելու, նրա հոգեկան աշխարհը հարստացնելու և վերջապէս բազմակողմանի երաժշտական կրթութիւն տալու համար:

« Պետեւ է քառականիս պաշար ձեռք բերի, գրում է նա իր գրքոյկի 24 էջում, մեր և ուրիշ ազգերի ժողովրդական երգերի, յետոյ սօսանքների և առիւնների: պիտի գաղափար կազմէ օպերաների և օրատօրիաների մասին. պիտի սովորի հարմոնիայի հիմնական օրէնքները և վերջապէս պիտք է պատրաստուի խմբա կետութեան և մանաւանդ ուսուցչութեան »:

Այսպէս՝ մանուկների երաժշտական ճաշակը կրթելու և հայ երաժշտութիւնը վարճացնելու միակ ուղիղ և կտրուկ ճանապարհը համարում է նա հայ և եւրոպական երաժշտութեան ծանօթութիւնն և ուսումնասիրութիւնը: Հէնց այդ նպատակով էլ երեխաներին տալիս է նոր, աշխոյժ և սիրուն ժողովրդական և եւրոպական (Մօցարտի, Ռ. Շումանից և Բրամսի) երգեր: Այդպիսով լրացնում է նա մի կարեւոր պակաս:

Այդ դեռ բաւական չէ:

(Շարայարեղի)

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ